

**Wandalin Szukiewicz (1852 - 1919)
badacz starożytności i folkloru
na pograniczu litewsko - białoruskim**

Wandalin Szukiewicz znany jest przede wszystkim jako badacz starożytności. Przez niemal ćwierć wieku prowadził wykopaliska i poznał liczne stanowiska niemal wszystkich kultur pradziejowych i średniowiecznych rozwijających się na terenie Litwy i Białorusi. Z równym zaangażowaniem interesował się folklorem.

Wandalin Szukiewicz w polskiej literaturze jest już znany. Dla osób, którym nazwisko tego badacza nic nie mówi podaję zarys życia i działalności badawczej.

Wandalin Maciej Szukiewicz pochodził z rodziny od wielu pokoleń osiadłej w ziemi lidzkiej. Urodził się 10 grudnia 1852 roku w Naczy pod Lidą. Ojciec jego Aleksander był adwokatem w Wilnie, Matka Alina z domu Wołk Karaczewska właścicielka majątku w Naczy. Wandalin początkowe nauki pobierał w domu, następnie w Wilnie pod kierunkiem byłego profesora uniwersytetu wileńskiego Józefa Jundziła, który zaszczepił mu zainteresowanie naukami przyrodniczymi i zabytkami przeszłości. W 1869 r. Szukiewicz udał się do Warszawy by wstąpić na studia w Szkole Głównej Warszawskiej. W tym czasie Szkołę tę zlikwidowano a na jej miejsce utworzono uniwersytet rosyjski. Warunkiem przyjęcia było zdanie z wielu przedmiotów egzaminu w języku rosyjskim, którego Szukiewicz nie znał. Powrócił do domu wezwany przez babkę by zajął się administracją majątku w Naczy. Zajęcia gospodarcze nie oderwały go od nauki i drogą samokształcenia zdobywał wiedzę w zakresie nauk przyrodniczych a następnie historycznych.

W 1883 roku przeprowadził pierwsze badania archeologiczne odsłaniając pochówki szkieletowe w kurhanach z kamiennymi konstrukcjami. Sprawozdanie opublikował w "Tygodniku Ilustrowanym" [1885 r. nr. 113]. Te pierwsze wykopaliska tak go zafrapowały, że do końca życia niemal każdego roku prowadził badania, często na własny koszt. Obszar jego poszukiwań obejmował ziemię lidzką, witebską i lepelską. Badał też i opisywał ruiny zamków w Lidzie i w Trokach. Utrzymywał kontakty z uczonymi w Wilnie, Warszawie i Krakowie a także z instytucjami naukowymi rosyjskimi w Petersburgu i Moskwie. Zabytki, które znajdował w czasie badań ofiarował do muzeów w Moskwie, Krakowie i Wilnie. Pod koniec XIX wieku, dla edukacji dzieci wynajął mieszkanie w Wilnie i nawiązał bliską współpracę ze środowiskiem naukowym tego

miasta. wszedł też w skład tajnego Towarzystwa Miłośników Starożytności i Ludoznawstwa i został jego prezesem.

Działalność tego towarzystwa, które przez wtajemniczonych nazwane było krótko "kółkiem archeologicznym", skierowana była na ochronę pamiątek narodowych, zapobieganie wywożeniu ich poza granicę, konserwacja dzieł sztuki i upamiętnienie cennych i ważnych wydarzeń oraz zasłużonych dla kultury ludzi. Kółko to podejmowało również działania mające na celu podniesienie nastrojów politycznych i popularyzację wiedzy o dziejach Litwy i Polski przez wykłady, wycieczki krajoznawcze i pielgrzymki do miejsc godnych upamiętnienia. Kółko zajmowało się również ochroną i rekonstrukcją zamku w Trokach na wyspie. Wydawało prace naukowe i popularne z różnych dziedzin nauki. Po 1905 roku, gdy doszło do złagodzenia polityki restrykcyjnej rządu rosyjskiego w stosunku do podbitych narodów, zaistniała możliwość tworzenia stowarzyszeń naukowych polskich. Tajne Towarzystwo Miłośników Starożytności uległo rozwiązaniu. Grono inteligencji wileńskiej korzystając ze sprzyjającej okoliczności powołało do życia Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Członkiem tego Towarzystwa został również W. Szukiewicz, jemu też powierzono opiekę nad działem archeologicznym muzeum, które zaczęło funkcjonować pod patronatem Towarzystwa Naukowego.

Do działalności Wandalina Szukiewicza należy dodać, jego prace na polu oświaty. W sytuacji ostrej rusyfikacji, gdy na Litwie i Białorusi nie działały szkoły z językiem polskim czy też litewskim, miejscowa inteligencja prowadziła tajne nauczanie dzieci. Również W. Szukiewicz sprawom oświaty wiejskiej dużo poświęcał uwagi. Razem ze swoją sąsiadką Józefą Joczową z Hołodówki prowadził szkołę, do której przychodziły dzieci polskie i litewskie z oddalonych nieraz miejscowości. Jednorazowo uczyło się do 30 dzieci. Szukiewicz dla potrzeb nauczania przygotował cykl pogadanek o "czasach najdawniejszych", które zostały wydrukowane w czasopismach "Pobódka" i "Przyjaciel Ludu". Celom oświatowym służyły też wykłady i odczyty dla młodzieży i dorosłych. Znaczący dziejów tego regionu zwrócili uwagę, że w okolicach, gdzie odbywała się nauka, w stopniu znaczącym zmniejszyła się liczba analfabetów i wzrastał poziom świadomości narodowej [Śnieżko, 1939, 177-180].

W. Szukiewicz obok pracy naukowej oddawał się gorliwie pracy społecznej wśród mieszkańców wsi okolicznych. W Naczy zorganizował kooperatywę i sklepik oraz założył Kółko Rolnicze z planem podniesienia poziomu rolnictwa. Często za własne pieniądze sprowadzał nowe, lepsze nasiona zbóż, buraków i ziemniaków, które rozdawał wieśniakom - na próbę. Gdy plony były udane, ci sami rolnicy przychodzili do Szukiewicza z prośbą o sprowadzenie większej ilości takich dobrych nasion i za nie płacili. Z sugestii Wileńskiego Towarzystwa Rolniczego Szukiewicz urządził pięć poletek doświadczalnych dla prób z nawozami sztucznymi i nowymi odmianami ziemniaków oraz owsa. Eksperyment był udany [Śnieżko 1949, 91]. Członkowie Kółka Rolniczego w

Naczy kupili również żniwiarki, z dużym pożytkiem dla zbioru plonów.

Z działalności Kółka Rolniczego obszernie relacje publikował W. Szukiewicz w "Jutrzence" - czasopiśmie wychodzącym w Wilnie. W Naczy Szukiewicz założył również Radę Gminną, której był przewodniczącym aż do śmierci, która nastąpiła 1.12.1919 r.

Praca na wielu odcinkach życia społecznego została przerwana przez działania pierwszej wojny światowej. Szukiewicz korzystając z tego że Niemcy w czasie wojny nie interesowali się sprawami oświaty, założył 18 szkół tak zwanych elementarnych polskich w najbliższej okolicy. Sprowadził z miasta nauczycieli, osadzał w tych szkołach i zaopatrywał dzieci w podręczniki, ołówki itp.; z własnej biblioteki udostępniał książki, z których korzystała nie tylko młodzież ale i dorośli. Szukiewicz nadzorował pracę nauczycieli i napisał dla nich podręcznik p. t. "Obowiązki nauczycieli ludowych", który nie był wydrukowany, ale rozchodził się w odpisach. Szkolnictwo w tym rejonie rozwijało się pomyślnie, aż do wojny polsko - bolszewickiej (1919 - 1920). Ślad tej działalności pozostał na trwałe w postaci dużej liczby ludzi, którzy ukończyli naukę początkową w szkołach działających w okolicach Naczy.

Jak wspomniałam na wstępie Wandalin Szukiewicz interesował się również folklorem i z tej dziedziny szereg cennych przyczynków publikował w różnych czasopismach. Materiały do publikacji pochodziły z jego własnych obserwacji oraz z notatek Władysława Abakanowicza domowego nauczyciela rodziny Szukiewiczów. Miał on dobre i rozległe kontakty z ludem wiejskim w czasie pobytu w Naczy i wcześniej, w okresie wędrówek w poszukiwaniu pracy. Legendy opowiadane w okolicznych wsiach notowała także córka W. Szukiewicza Wanda zamężna z Teodorem Narbuttem.

Zebrane informacje przygotowując do druku W. Szukiewicz podzielił na siedem zasadniczych części obejmujących całe życie człowieka od narodzin do zgonu. Całość opublikował w "Wiśle" pod tytułem "Wierzenia i praktyki ludowe". Na ten sam temat obszernie opracowanie zamieścił w "Kwartalniku Litewskim" [t.II:1910] pod tytułem: "Niektóre wierzenia, przesady i zabobony ludu naszego, legendy i podania". W tym artykule zrelacjonował następujące legendy i podania: 1. Dzwon w ołtarzu; 2. Pan Bóg karmi wilki; 3. Dusze w postaci robaka; 4. Kara za nieświęcenie niedzieli; 5. Koń - upiór; 6. Mąż odwiedza swoją żonę po śmierci; 7. Słup kosmaty; 8. Złota socha; 9. Skarb zaklęty w zamku trockim; 10. Góra Dergasa; 11. Uśpieni w zamku w Kownie; 12. Kamień cudowny w "Kamieniu" pod Oranami; 13. O Janku Bohaterze; 14. Kamień z trzema krzyżami; 15. Miłosierny Pan.

W tomie IV tegoż Kwartalnika najpierw odpowiedział na krytykę artykułu w t. II i tu wyłożył swój pogląd na dolę ludu wiejskiego i przyczyny jego zacofania słowami: "Kochając Polskę nad życie, nie powinniśmy zamykać oczu na zło, jakie się w niej pleniło. Trzeźwe popatrzenie u nas było złem, które może i zdecydowało o naszych losach. Nie pamiętaliśmy, że ci kmiecie zabo-

bonni i ciemni byli naszymi braćmi z krwi i kości, którzy pierwiastkowo byli wolnymi jako i my, a których dopiero, korzystając ze słabości królów, myśmy uchwałami sejmowymi spychali coraz niżej, aż wreszcie kierując się jedynie ciasnym egoizmem, wbrew interesom ogólnym, daliśmy im stanowisko niewolników prawie..." [Śnieżko 1949, 79]. Przesady w omawianym tomie zamieszczone podzielił na następujące działy: 1. starania podjęte w celu przyspieszenia ożenku i zamążpójścia, praktyki i wróżenia; 2. postępowanie w stanie małżeńskim, zachowanie się kobiet brzemiennych, pielęgnowanie niemowląt i t.p.; 3. sekrety zapewniające pomyślność w życiu i gospodarce, sposoby unikania szkodników, obserwacja, wierzenia; 4. sposoby szkodenia drugim i różne gusła i praktyki; 5. wróżenie i praktyki; 6. lecznictwo i "zamawianie".

Do tomu V Kwartalnika Litewskiego złożył artykuł na temat: "Dawne środki lecznicze". Do tego artykułu wykorzystał rękopis swego dziada Wołk Karaczewskiego, który zawierał bogaty spis sposobów leczenia środkami, które jeszcze w XVIII wieku uznawano za skuteczne.

W czasopiśmie "Ziemia" zamieścił Szukiewicz opis zwyczajów związanych z wypiekiem chleba. Są tu informacje o naczyniach służących na różnych etapach procesu wytwarzania chleba, przygotowanie zboża do mielenia na chleb, przygotowanie i przechowywanie rozczyzny, wyrabianie ciasta i pieczenie chleba. Zwrócił też uwagę na wielki szacunek dla chleba, bo jak napisał: "w pojęciu ludu chleb, jako najgłówniejsza z podstaw jego pożywienia... od Boga pochodzi, jest darem bożym, więc jako taki godzien nie tylko szacunku, lecz czci. Stosownie do tego pojęcia obchodzą się z chlebem, zarówno z wypiekiem jak i ze zbożem, z którego chleb się wypieka z wielką ostrożnością, jakby z obawą, ażeby nieodpowiedniem postępowaniem nie zagniewać Pana Boga".

Ciekawe obserwacje związane z przygotowaniem pisanek i zabawy wiekanocne z tymi pisanekami opublikował Szukiewicz w "Ziemi" [R. IV: 1913, nr. 19]. Z zakresu sztuki ludowej W. Szukiewicz zgromadził poważny zbiór masek z okolic Naczy, które używane były przez zespoły grające "Króla Heroda" a także zbiór ludowych instrumentów muzycznych.

W. Szukiewicz wszelkie zabytki archeologiczne jak również etnograficzne gromadził najpierw w swym dworze w Naczy, następnie przekazywał do muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, do zbiorów Erazma Majewskiego w Warszawie i do Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Zbiory wileńskie w czasie wojen i rewolucji uległy niemal całkowitemu zniszczeniu lub rozgrabieniu. Wraz z nimi zaginęły kolekcje etnograficzne Wandalina Szukiewicza. W Krakowie natomiast zachowały się szczęśliwie stanowiąc ciekawą pamiątkę po badaczu wielce zasłużonym dla poznania pradziejów i kultury ludowej Litwy i Białorusi.

Śnieżko A.

Wandalin Szukiewicz. Życiorys badacza pradziejów Litwy. Wrocław 1949, Maszynopis. Biblioteka Zakładu Narodowego Ossolińskich.

Szukiewicz W.

- *Wykopalisko w Lidzkiem.* "Tygodnik Ilustrowany" 1885, nr. 113.
- *Wierzenia i praktyki ludowe (zabobony, przesady, wróżby i t.p.) zebrane w guberni wileńskiej, "Wisła", 1903.*
- *Niektóre wierzenia, przesady i zabobony ludu naszego, legiendy i podania, "Kwartalnik Litewski" 1910, t. II i IV.*
- *Dawne środki lecznicze, "Kwartalnik Litewski" 1910, t. V.*
- *Zwyczaj przy wypiekaniu chleba w pow. lidzkim, "Ziemia" 1912, R. III, nr. 35, s. 571-574.*
- *Przyczynki do zwyczajów przy wypiekaniu chleba, "Ziemia" 1913, R. IV, nr. 10, s. 157.*
- *Sposoby farbowania pisanek w pow. lidzkim, "Ziemia" 1913, R. IV, nr. 19, s. 314-315.*